

A szerkesztőbizottság tagjai:

BARTHA ELEK, FÜLEMILE ÁGNES, KEMECESI LAJOS, KÓSA LÁSZLÓ,
KÜLLŐS IMOLA, MOHAY TAMÁS, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, POZSONY
FERENC, SZARVAS ZSUZSA, VARGYAS GÁBOR.

Felelős szerkesztő:

VIGA GYULA

A szerkesztő munkatársai:

BÁTI ANIKÓ – JUHÁSZ KATALIN

A szerkesztőség címe: MTA BTK Néprajztudományi Intézet H–1014 Budapest I.

Országház utca 30. Telefon: (1) 356 99 39

Telefon/telefax: (1) 356 80 58, e-mail: vigagyula@gmail.com

TARTALOM

Tanulmányok és közlemények

- PÓCS Éva:* A magyar táltos és a honfoglaláskori samanizmus. Kérdések és feltevések 1
PALÁDI-KOVÁCS Attila: Teherhordó módok és eszközök
a Kisalföldön a 20. század első felében 47
S. LACKOVITS Emőke: Családszerkezet, rokonság, temetkezési rend
a Balaton-felvidéken 64
RISKÓ Kata: A folklórmozgalmak szerepe a szilicei tréfás verbuválás hagyományában 74

Kutatók és életművek

- VARGYAS Gábor:* Egymás tekintetében. Bíró Lajos magyar természetbúvár
és az új-guineai német misszionáriusok – egymásról 92

Viták, vélemények

- GRANASZTÓI Péter:* Tárgygyűttesek az életút elején 100
RICHTER Pál: Családi hagyományok és zenei kistájkutatás 107
BALOGH Balázs: Egy népzenei kutatás társadalomnéprajzi vonatkozásai 111
A. GERGELY András: Primitív perspektívák etnográfiai bája
A Perspektívák – művészet és etnográfia kiállítás törzsi és modern diskurzusáról 115

Kitüntetettek előadásai

- ZENTAI Tünde:* Hímes templomok a Dél-Dunántúlon 118
PETI Lehel: Nyelvi keveredés és új identitás egy moldvai csángó településen 137

Könyismertetések

- Haasis, Lucas – Rieske, Constantin (Hg.): Historische Praxeologie (*Bednárík János*), Ellwanger, Karen – Hauser, Andrea – Meiners, Jochen (Hg.): Trachten in Lüneburger Heide und Wendland (*Liszka József*), Danglová, Ol'ga: Modrotlač na Slovensku (*Horváth Terézia*), Madzsarov, Dzseni: A szertartásbeli gesztus funkciója és szemantikája a magyar kultúrában (*Farkas Baráthi Mónika – Vindus Melinda*), Halász Péter: „Cserefának füstje hoztakikönyvemet...” (*Mirk Szidónia*), Sedlmayr Krisztina: Szalmakosarak (*Paládi-Kovács Attila*), Szabó Magdolna: Szalmakötőháziipar Erdélyben (*Cseh Fruzsina*), Mácza Mihály: Válogatott tanulmányok (*Kósa László*), Kovách Imre: Földek és emberek (*Horváth Gergely Krisztián*), Csoma Zsigmond: Paraszti virágkultúra Magyarországon (*S. Lackovits Emőke*), Aranyos-vidék honismereti monográfiája (*Vajda András*), Baksa Brigitta: Néprajz az iskolában (*Vasvári Zoltán*), Csinta Samu: A lélekmentő. Kallós Zoltán első kilencven éve (*Rudasné Bajcsay Márta*), Varga Norbert: Kígyótestvér. Népmesék és mondák Balogfalváról (*Magyar Zoltán*), Pozsony Ferenc: Háromszéki ünnepek (*Tátrai Zsuzsanna*), Karácsony Molnár Erika: Dúsgazdagolás. Egy székellyföldi farsangi dramatikus játék (*Tátrai Zsuzsanna*), Szőke Anna: A lélek és a valóság kapcsolata. Egy bácskai falu vallási élete (*Szigeti Jenő*), Kisdí Barbara (szerk.): Létkérdések a születés körül (*Farkas Judit*)

Egy népzenei kutatás társadalomnéprajzi vonatkozásai

[Pávai István: *A Sóvidék népzeneje/The Folk music of Sóvidék*. Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016.]

A könyv 216 oldalas kétnyelvű kötet, keményfedeles, kifejezetten szép kiállítású, 11 db fekete-fehér fotóval illusztrálva. A fényképek a magyar és angol szövegek között, a kötet felénél helyezkednek el, mintegy elválasztva a magyar szöveget az angol fordítástól. Az angol szövegfordítás Rachel Maltese igényes munkája, aki más néprajzi tanulmányok fordítását is elvégezte már, például a MTA BTK Néprajztudományi Intézet Magyarország hármas határait vizsgáló OTKA kutatásának cikkfordításait is ő jegyzi.

Az angol szövegrész után következnek a kétnyelvű jegyzetek. Ez a megoldás technikai okokból, helyspórolási szempontból is érthető, hiszen lapalji jegyzeteléssel nagyobb terjedelmű volna a szöveg, ugyanakkor az olvasó számára kicsit megnehezíti a jegyzetapparátus használatát.

A kötetet bibliográfia és egy kétnyelvű helységnévmutató zárja, mely utóbbi nemcsak a könyvben előforduló, hanem a kötethez csatolt DVD-én szereplő helységneveket is felsorolja.

Rövid, de velős kötetet írt a szerző, a magyar szöveg nyomtatásban 100 oldalnál kisebb terjedelmű. A papíralapú kiadványt remekül egészíti ki a DVD, amely rengeteg többlet információt tartalmaz, amelyekre a későbbiekben térek ki.

A *Sóvidék népzeneje* kötet jól illeszkedik Pávai István munkásságába, eddigi népzenei kutatásaiba. Mindezek magukban hordozzák a néprajzkutatás azon meghatározó szemléletét, amely a kulturális jelenségeket szoros összefüggésrendszerben igyekezik vizsgálni.¹ Jelen munkában is a Sóvidék népzeneje, mint komplex rendszer jelenik meg, amelynek elemei szoros összefüggésrendszerben állnak egymással. Az egyes elemek nem vizsgálhatóak és értelmezhetőek önmagukban, a struktúra egészéből kiszakítottan. Mindezt a változás folyamataiban igyekszik megragadni a szerző.

A kötet a Sóvidéknek, mint néprajzi kistájnak a bemutatására is vállalkozik, természetesen a népzene vizsgálatát vezérfonalául választva. Ám a népzene rendszerének – csakúgy, mint a gazdálkodás-, a néphit-népszokás, a viselet rendszerének, vagy bármely más kulturális területnek – a megismerése nem lehet öncélú feladat. Értelmezésének csak társadalmi vetületében, meghatározottságában van relevanciája. Vagyis a népzenei elemzésnek is el kell vezetnie az adott (vagy helyi) társadalomnak, mint kontextusnak

¹ A teljesség igénye nélkül itt hadd hivatkozzak csak *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczeneje*, a *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben*, vagy *Az erdélyi magyar népi tánczene* köteteire (Pávai 1993.; 2005.; 2012.), melyek mindegyike két kiadásban jelent meg (lásd *Irodalom*).

a jobb megismeréséhez.² Pávai István már a kötet elején biztosít minket arról, hogy nem pusztán deskriptív jellegű munkával van dolgunk. A személyes hangvételű *Kapcsolódásaim a Sóvidék népzenejéhez* kezdő fejezetben beszámol felmenőinek sóvidéki eredetéről, a helyi társadalom korabeli viszonyairól, a nagyszülőkről őrzött emlékekről, a gyermekkori táncélményeiről. Személyes vallomás ez, amelyben feltárul előttünk, hogy a marosszékiek nevezett forgatóstól, a virtuóz tánc látványától, a hagyományos hegedű-cimbalom-bőgő összetételű zenekari muzsikától lenyűgözött gyerekből hogyan válik ugyanennek a zenei és táncművészetének avatott kutatójává Pávai István.

A kötet összeállításának szempontjai nagyon fontos – szintén bevezető – fejezete a könyvnek. A leglényegesebb, hogy itt magyarázza el a szerző, mit tartalmaz a DVD melléklet. Véleményem szerint túlonúl szerény a DVD bemutatásakor az anyag jelentőségét illetően. Kétségtelenül igaz, hogy „böngészhető és kereshető” rajta a Sóvidék népzenejének archív anyaga hang- mozgókép-felvételek, kottás lejegyzések és egyéb dokumentumok formájában. De azt egy szóval sem említi, hogy közel 3000 elolvasható és jórészt eredeti felvételen meghallgatható sóvidéki népdalt tartalmaz a DVD! Az adatbázisba rendezett anyagokat többféle rendszerezésben is lehet keresni a *Példatár* (itt tematikai például naptári év szokásai, emberélet fordulói stb.) és a *Dallamcsoportok* menüpontban (itt zenei szempontú rendszerezésben). Ebben a fejezetben mondja ki a szerző azt is, hogy nem volt célja egy klasszikus monográfia létrehozása, a vizsgált terület teljes népzenei elemzése. E munka a Sóvidékről gyűjtött magyar népzenei anyag kritikai szemléletű, strukturált közreadása. A területi körülhatároláshoz lényeges megfigyelés, hogy a szerző a táncnak és a tánczenének azért tulajdonít kiemelt jelentőséget, mert a kistáji identitásban nagy szerepet játszik. Pávai István megfogalmazásában: „Ha lehet a tánc fontossága szempontjából is osztályozni a néprajzi tájakat, akkor elmondható, hogy a Sóvidék a kiemelten tánc kedvelő tájak közé tartozik.” Tömör, kétoldalas összefoglalást olvashatunk a Sóvidék népzenejének eddigi gyűjtéséről, amelyben csak érintőlegesen, szerényen említi meg magát, a mintegy három évtizedes Sóvidéken folytatott gyűjtési munkáját. Itt hadd ejtsek szót arról, hogy a Sóvidéken gyűjtött kutatók, táncosok, koreográfusok körében megemlíti Tímár Sándort is. A DVD-n (a saját, Martin György, Juhász Zoltán és más kutatók mellett) Tímár gyűjtőfüzetének lapjait is közli 1980-ból. Ennek a gyűjtésnek is az eredménye, hogy Tímár Sándor 1980–81-ben megalkotja a Sóvidéki táncok koreográfiáját, amelyet a Bartók néptáncegyüttes mutat be. Az együttes elnyeri a Szolnoki Néptáncfesztivál első díját, óriási siker lesz és ezzel a sóvidéki táncok az 1980-as évek elejétől berobbannak a táncművészetbe.³

Ezután következik *A Székelyföld népzenei szempontú táji tagolódása*, majd külön tárgyalva *A Sóvidék mint néprajzi kistáj*. Ezek a fejezetek jól illeszkednek abba a markáns kutatói arculatba, amely a kultúra szerveződésének térbeli elterjedését igyekszik megállapítani. A székelyek esetében adott, hogy a Székelyföldet olyan nagyobb identi-

² Negatív példaként említhetnék sok hazai és külföldi esetet. A viselet témakörében például elkészülnek olyan disszertációk, amelyekben a szerző felsorolja és részletesen leírja egy falu teljes öltözetarzenálját. Elkezd a főkötőtől és befejezi a csizmával. De a tárgyleírásokon kívül nem tudunk meg semmit arról, hogy ki, miért, hol, mikor, milyen alkalomból, milyen életkorban stb. viselte az adott mellényt vagy hátralökös lityát.

³ Szíves információ Fülemile Agnestől, aki ekkor a Bartók együttes tagja volt. Vö. Juhász 1993: 86–87.

tásrégióknak tekinthetjük, amelyben az egykori székek középtájakat képeznek, s ezeken belül a hegyvonulatokkal, vízválasztókkal szabdalt és patak völgyekkel, úthálózattal összekötött területek jelentős kulturális eltéréseket mutathatnak, úgynevezett mikro régiókat rajzolhatnak ki. A Kárpát-medencén belül sok más eddigi kutatás is jelzi, hogy egymással összefüggő területeken gyakrabban szoros és szerves társadalmi és kulturális kapcsolatok alakulnak ki, de egymással területileg nem közvetlenül érintkező települések esetében is előfordulnak ezek gazdasági, vallási, munkamegosztási stb. indokok következtében.⁴ Pávai István a Székelyföldön belüli kistájak megrajzolásakor – nagyon helyesen – a történeti közigazgatási egységek mellett a helyi lakosság önbesorolását, hovatartozás-tudatát is figyelembe vette a népzenei szempontú tájbeosztása kialakításakor.⁵ Egyértelművé teszi, hogy létezik egy valamikori régies dallamanyag, erre „rátelepszik” egy egységesítő polgári eredetű zenei kultúra, amit kívülről hoztak a nagyvárosokban munkát kereső és hazajáró székelyek. Polgárosodás, amely az ipar, a vasút, a bánya, a fürdőkultúra révén más-más intenzitással, de hatott a Székelyföld egészére. A markáns kistáji különbségeket az adja, hogy hol, milyen mértékben maradt fenn a régi dallam- és táncanyagból valami, illetve az újabbak átvétele milyen megtermékenyítő erővel színezte a helyi zenei és táncanyagot. Úgy vélem, hogy Pávai István Székelyföldre vonatkozó népzenei szempontú kistáji besorolása kifejezetten hasznos, modellértékű a néprajzkutatás egésze számára. *A Sóvidék mint néprajzi kistáj* fejezetben részletesen kifejti, hogy a Kis-Küküllő és a Korond-vize völgyében elhelyezkedő mikrotáj nagyjából Udvarhelyszéken (Parajdi Sóvidék: Korond, Atyha, Alsó- és Felsősófalva, Parajd), kisebb részt Marosszék területén (Szováta Sóvidék: Szováta, Sóvár) fekszik. Ebben a szerző ellentmond annak a néprajztudományban ismert meghatározásnak, hogy „Az új zenei stílus alapján és a tánc területi csoportosítása szerint a megyehatár csoportosítható is.” (Borsos Balázs foglalja össze Martin, Vargyas és Magyar Népzenei Antológia szerkesztői alapján. Itt jegyzem meg, hogy esetleg a kötet irodalomjegyzékében helye volna Borsos Balázs: *A magyar népi kultúra regionális struktúrája* könyvének, amely a legújabb és legteljesebb ilyen jellegű munka. Már csak azért is, mert Borsos éppen Pávai Istvánra is hivatkozva ír a Sóvidék körül határolásáról.) A szerző áttekinti azt is, hogy a különböző kutatók más-más kutatási témájukon keresztül hogyan tárgyalták vagy szűkítik a Sóvidék határait, hogyan terjesztik ki besorolásukat olyan településekre, amelyeket – általában egy-egy kulturális elem meglétére vagy hiányára alapozva – odatartozónak vélnek.

A kötet második felében az Éneklés, rigmus, mondóka, *A hangszeres zene és a tánc alkalmai*, a *Hangszeregyüttesek* és a *Táncékszlet* fejezetekben olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek bemutatása, elemzése sokkal inkább a népzenei vonatkozásokat avatottan ismerő kollégáim feladata lehet. Annyit minden esetre fontosnak tartok megjegyezni, hogy a szerző ezekben a fejezetekben is jó áttekintést nyújt, és a különböző jelenségeket összekapcsoló és együttlátató szemlélete kiválóan érvényesül. A Sóvidék

⁴ Itt hadd utaljak csak Barabás Jenő és Paládi-Kovács Attila munkásságára.

⁵ Hasonló szemlélettel és ugyanezen megfontolások mentén (a házassági körökre kiemelt figyelmet fordítva) kíséreltük meg a Kalotaszegen belüli kistájak határainak megállapítását. Lásd: Balogh – Fülemile 2004. Pávai Istvánnal szakmai konzultációkon cseréljük ki tapasztalatainkat.

teljes zenei univerzumát igyekszik bemutatni, tehát nem csak a klasszikus értelemben vett zenei műfajokkal foglalkozik, hanem áttekinti a zajkeltéstől, a füttyön át, a szíszegéstől a játékhangszerekig a teljes zenei spektrumot. Az egyes adatközlőket idézve fontosak azok a kitételek, amelyekből plusz információt tudhatunk meg. Például: „Akkoriban még majdnem minden vasárnap bál volt a faluban”. Vagy a hagyományos zenekari felállás megváltozásakor „Miklós Karcsi konnektoros zenekart alakított.” Stb.

Végül kedvcsinálónak, ha nem dicsértem volna elég egyértelműen eddig ezt a remek könyvet ahhoz, hogy mindenki elolvassa, hadd hozzak elő egy-két olyan kultúr-történeti érdekességet, amelyeket Pávai István bányászott elő.

A polgárosító erők tárgyalásakor Dr. Vajda Emil a Millennium évében, 1896-ban született *Emlék Korond gyógyfürdőről* írásából idézi a szerző, hogy a korondi fürdőben gyakoriak voltak a bálók, és emellett „A fürdőn elsőrendű cigányzenekar mulattatja a közönséget, mely saját pavilonjában minden nap kétszer játszik, reggel 6-tól 8-ig és délután 5–7-ig.” A hajnalosan kelni szerető fürdőzők biztos kedvelték a cigánymuzsikát.

Továbbá az 1928-as *Erdélyi fürdőkalauzban* olvashatjuk, hogy „... a fürdővendégek délutáni ivóprogramjának része volt a „kecsketejes négyes”, ami nevét onnan kapta, hogy a „borvízzel” (ásványvízzel) elegyített kecsketej ivása közben négyest jártak” cigányzenére.

Némileg szokatlan módon a könyvhöz nem tartozik *Befejezés, Összegzés*, vagy *Utószó*. A *Sóvidék népzeneje* kötet a népzene kutatók körén messze túlmutatóan fontos munka a néprajzkutatás egésze számára.

Irodalom

BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes

2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

JUHÁSZ Katalin

1993 „Nem úgy van most, mint volt régen...” A tánc házi folklorizmus néhány mai jelensége. In Tóth Ferenc – Halmágyi Pál (szerk.): *Fiatál Néprajzkutatók Országos Konferenciája, Makó, 1991. augusztus 26–28.* 82–93. Makó: Makói Múzeum, 1993. /Makói Múzeum Füzetek 75./

PÁVAI István

1993 *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczeneje*. [a szöveget gond. Küllös Imola]. Budapest: Teleki László Alapítvány. (2. tartalmában változatlan kiadás: 1998, Budapest: Planétás).

2005 *Zene, vallás, identitás a moldvai magyar népéletben*. Budapest: Hagyományok Háza. (2. változatlan kiadás: 2006, Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság).

2012 *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság. (2. változatlan kiadás: 2013, Budapest–Kolozsvár: Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság).

Balogh Balázs

MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Intézetigazgató

e-mail: Balogh.Balazs@btk.mta.hu